

CRIZA „TRANSILVANIEI DE NORD” – AUGUST 1944-MARTIE 1945

Vecinii și strategiile propuse pentru dezmembrarea teritorială a României

**de
NICOLAE MIHU**

Demersul nostru își propune să aducă noi precizări în complexa și prea puțin cercetată „problemă a Transilvaniei”, pentru perioada încadrată între momentul loviturii de stat de la 23 august 1944 și prima jumătate a anului 1945.

Documentele analizate au fost selecționate în urma cercetărilor întreprinse în fondurile arhivistice păstrate de către Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor și Arhivele Serviciului Român de Informații. Am reușit în acest fel să stabilim o relație de conexiune între informațiile furnizate de serviciile specializate din cadrul unităților locale de jandarmi și cele culese de secțiile teritoriale ale Serviciului Special de Informații, asupra pulsului vieții politice și economice din județele Nord-Vestului țării, pentru o perioadă marcată de absența aparatului de stat românesc.

Și unele și altele, informațiile așternute pe hârtie, fie că se numesc „note informative”, rapoarte sau sinteze, sunt deosebit de valoroase prin faptul că reușesc să reconstituie până la detaliu tabloul sumbru al epocii. Sunt surprinse realitățile economice ale vremii, mișcările și planurile oculte anti-românești, îndeosebi maghiare, care, profitând de incertitudinea ce plana asupra viitorului Ardealului, a pus în aplicare mai multe scenarii, mergând de la diverse variante de rapturi teritoriale, până la formule de autonomii. Una dintre acestea prevedea crearea unei entități statale transilvănene autonome, cealaltă întruchipa formarea unui modul teritorial autonom sub protectorat sovietic, ori chiar înglobat Uniunii Sovietice¹. În Maramureș, ucrainenii, trecând peste voința populației majoritare românești, prin forța armelor au proclamat alipirea județului

---

¹ Mihai D.Drecin, *Ideea autonomiei Transilvaniei în mediul politic maghiar și german din provincie (primăvara 1944-primăvara 1945). Documente inedite din arhiva Serviciului Român de Informații*, în „Pietre de hotar”, Muzeul Militar Național – Filiala Oradea, Editura Grouppromo Oradea, vol. 2, 2000, p. 123-143; Idem, *Ideea „autonomiei Transilvaniei” în mediile politice maghiar și german din provincie (primăvara 1944-primăvara 1945)*, în vol. „Istoria ca experiență intelectuală”, Editura Universității din Oradea, 2001, p. 357-370; Marcela Sălăgean, *Administrația sovietică în nordul Transilvaniei (noiembrie 1944-martie 1945)*, Editura Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2002.

la Ucraina Subcarpatică². Trebuie să amintim și atitudinea sârbilor, chiar dacă teritoriul revendicat de ei nu se încadrează în spațiul transilvănean clasic. Documentele de arhivă dezvăluie reluarea mai vechilor lor intenții de anexare a Banatului.³

Este reflectată în detaliu starea de spirit a populației majoritare, de la bucuria eliberării Ardealului până la deznădejdea generată de întârzierea reînălțării ordinii de drept românești în acest teritoriu. O altă categorie de documente, create de structurile locale ale unor forțe de stânga, stabilesc repere ale acestora în timp, dezvăluie rolul jucat de ele pe scena politică internă și oferă date despre activitatea “partidelor istorice” aflate într-o permanentă monitorizare.

La fel ca în anul 1940, în 1944 sovieticii au exploatat din nou „problema Transilvaniei”, conștienți de importanța acesteia pentru România. La 12 aprilie, în oferta de armistițiu înaintată Bucureștilor de U.R.S.S., printre promisiunile enumerate figura și cea legată de anularea Dictatului de la Viena și sprijinirea armatelor noastre în acțiunea de eliberare a Ardealului⁴. Mai apoi, actorii loviturii de stat de la 23 august au fost încredințați că, odată lămurită această problemă, reinstaurarea regimului românesc în fostele teritorii cedate nu mai devenea decât o chestiune de timp.

Încă de la 31 august 1944, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, a înaintat monarhului un plan de acțiuni

² Există deja o apreciabilă bibliografie edită care analizează situația politică din zonă în iarna-primăvara anului 1945. Amintim câteva studii: Gh.I. Bodea, *O pagină dureroasă, puțin cunoscută din istoria Maramureșului*, în “Acta Musei Napocensis”, Cluj-Napoca, Istorie, 1989-1993, p. 387-415; Mihai Drecin, *Memoriile avocatului Dr. Iulian Chitta – primul prefect român al județului Maramureș în primăvara anului 1945*, în “Analele Universității din Oradea”, Seria: Istorie-Arheologie-Filosofie, 1992, p. 97-110; Florin Müller, *Tentative de rapt teritorial și sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944-1945*, în “Revista istorică”, București, nr. 7-8/1993, p. 699-708; Dumitru Șandru, *Bucovina și Maramureșul în planurile irendentei ucrainiene (1940-1947)*, în vol. “Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate”, Satu-Mare, 1999, p. 349-374; Ilie Gherheș, *Maramureșul între Dictatul de la Viena și Conferința de Pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947)*, Editura Biblioteca Județeană “Petre Dulfu”, Baia-Mare, 2002.

³ Miodrag Milin, *Titoismul la granița româno-iugoslavă. Preliminarii (octombrie 1944-ianuarie 1945)*, în “Revista istorică”, București, nr. 3-4, III-IV 1996, p. 221-232; Idem, *Afectivitate și comportament la răscruce de lumi (Antifascismul sârbilor din Banat în debutul anilor 1945)*, în vol. “Identitate și alteritate. Studii de imagologie”, coordonatori: Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Reșița-Cluj-Napoca, I (1996), p. 149-154; Miodrag Milin, Andrei Milin, *Sârbii din România și relațiile româno-iugoslave. Studii și documente (1944-1949)*, Cuvânt înainte: Acad. Camil Mureșan, Editura Uniunii Sârbilor din România, Timișoara, 2004 (sub tipar).

⁴ Gheorghe Buzatu, *Lovitura de stat din 23 august 1944 – în Istoria Românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 443.

militare, structurat pe realizarea unui număr de șapte obiective principale⁵. Dacă primele două puncte ale acestuia vizau transpunerea în fapte a unor operațiuni stringente, respectiv curățirea teritoriului național de trupele germane și împiedicarea acțiunilor acestora în direcția constituirii unei linii defensive pe Carpați, alături de recuperarea unităților militare românești rămase pe poziții în Basarabia și Moldova, alte două puncte nominalizau explicit reintegrarea teritoriului Transilvaniei de Nord în vechile hotare ale României.

Într-o primă etapă, soldații de pe fostul front moldovean trebuiau regrupați, lor urmând să li se alăture și alte forțe militare din țară, cu scopul declarat de a se alcătui un corp de armată suficient de puternic și capabil să elibereze Ardealul, pentru ca apoi să fie declanșate acțiunile concrete pentru materializarea acestui deziderat. În partea a doua a documentului, înaltul ofițer raporta cu mândrie îndeplinirea operațiunii de anihilare a trupelor germane: „*eliberarea teritoriului național de trupele germane și împiedicarea acestora de a constitui un front defensiv în Carpați, este un fapt în întregime realizat*”. În continuare se precizează că: „*în 8 zile de lupte grele, în special în zonele București, Ploiești, Călărași, Slobozia, în regiunea Șimian-Gura Văii (Mehedinți) și Vințu de Jos, Alba Iulia, în care superioritatea materială (mijloace speciale) și în trupe bine comandate și instruite era de partea adversarului, unitățile din interior (diviziile de recruți și toate școlile militare de ofițeri și subofițeri activi și de rezervă) și parte din unitățile armate, foste în operațiuni pe frontul de est, au reușit să zdrobească înverșunata rezistență germană, să curețe complet teritoriul național de inamic, împiedicându-l să constituie un nou front defensiv pe Carpați*”⁶.

În ce privește problema Transilvaniei, generalul amintea că acțiunile preconizate în planul de dezrobire a acestei provincii se aflau într-o fază avansată de derulare, adică „*recuperarea armatelor 3 și 4, foste pe frontul de est, precum și regruparea forțelor din Transilvania (Armata 1) sunt două operațiuni aflate încă în curs de desfășurare – el apreciind – terminarea lor către finele primei decade a lunii septembrie*”⁷. La acea oră generalul nu avea cunoștință de soarta celor 160.000 de ostași și ofițeri, dezarmați și făcuți

⁵ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare AMApN), fond 332, dosar 128, f. 1-3 – a) eliberarea teritoriului național de trupele germane și împiedicarea acestora de a constitui un front defensiv în Carpați; b) recuperarea armatelor operative din Basarabia și Moldova; c) regruparea acestora, precum și a forțelor din interior în vederea campaniei din Transilvania; d) acoperirea acestei operațiuni, precum și a concentrării armatei ruse; e) trecerea la ofensivă pentru eliberarea Ardealului de Nord; f) în paralel cu acțiunea diplomatică, stabilirea condițiilor de colaborare cu forțele armate ale Națiunilor Unite. Apud: 23 August. Documente 1944-1945, vol III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 3-4.

⁶ Ibidem, p. 3-4.

⁷ Ibidem.

prizonieri de sovietici pe frontul moldovean, în chiar primele ore de la declanșarea acțiunii de la 23 august 1944⁸.

Șeful Marelui Stat Major mai pomenea și de unele „*acțiuni ofensive locale, dictate fie de necesități tactice locale, fie decurgând din acțiunea de acoperire (ameliorare de poziții, informații asupra inamicului, împiedicarea concentrării adversarului pe anumite direcții)*”⁹. Evenimentele militare viitoare, înregistrate pe timpul contraofensivei germano-maghiare de pedepsire a României, au probat inspirația și utilitatea măsurilor întreprinse de comandamentul armatei noastre.

În paralel cu măsurile luate pe linie militară, la 31 august Ministerul Afacerilor Interne a dat mână liberă liderului P.N.Ț. Iuliu Maniu să organizeze pe întreg teritoriul Ardealului gărzi cetățenești, asemenea celor înființate în preajma Marii Uniri¹⁰. Acestea s-au ocupat la început – așa după cum se relatează într-o notă informativă a S.S.I. din 3 septembrie 1944 – de evacuarea românilor din satele de frontieră înspre interiorul țării. Secția S.S.I. din Turda ținea să sublinieze că „*moralul populației românești din Ardealul cedat este foarte ridicat*” și că în acest orașel se înscriseră în gărzile naționale peste 3000 de persoane. În același timp, creștea neliniștea populației maghiare, mai ales în rândurile intelectualilor, dascăli sau funcționari publici, aceștia din urmă retrăgându-se în vechea Ungarie¹¹.

De cealaltă parte, „foștii aliați”, în special maghiarii, au mizat și pe colaborarea populației civile, dar, culmea, nu numai pe cea a conaționalilor lor, ci și pe cea a românilor ardeleni. Spre exemplu, la numai câteva zile după evenimentul de la 23 august 1944, Legiunea de Jandarmi Bihor-Beiuș a fost pusă în temă de către Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, sub a cărui tutelă se afla, că etnicii maghiari din teritoriul românesc s-au organizat în vederea întâmpinării iminentelor acțiuni militare germano-maghiare. Pentru îndeplinirea misiunilor primite, fiecare organizație maghiară trebuia să pună la punct un serviciu de curierat alcătuit din 2-3 oameni, dispuși să accepte chiar sacrificiul suprem dacă li se cerea¹².

Mai apoi, îmbătați de efemerele succese obținute în prima parte a operațiunilor militare, guvernării maghiari vor solicita chiar sprijinul

⁸ Florica Dobre, Alesandru Duțu, *Distrugea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România, 29 august 1944-28 decembrie 1946*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, vol. 1, 2000, p. 13 (în prefața semnată de Prof.dr. Radu Ciuceanu).

⁹ AMApN, fond 332, dosar 128, f. 1-3. Apud: 23 August. Documente 1944-1945, vol III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 3-4.

¹⁰ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare AN-DJBh), fond Prefectura județului Bihor, inventar 182, dosar 79/1944, f. 55 Apud: Viorel Faur, *Mărturiile documentare inedite despre realitățile din Bihor (24-31 august 1944, în “Pietre de Hotar”, vol. 1, Editura Papyrus, Oradea, 1997, p. 180.*

¹¹ Arhivele Serviciului Român de Informații (în continuare ASRI), Fond Documentar, dosar 6006, f. 134

¹² AN-DJBh, fond Legiunea de Jandarmi Bihor, dosar 33/1944, f. 147.

populației românești. După ocuparea Beiușului, cu un cinism rar întâlnit, Comandamentul Militar Maghiar a lansat un apel românilor, în care, ca și cum s-ar fi putut șterge cu buretele toată durerea pricinuită de unguri în cei patru ani de dictatură horthystă, se solicita pur și simplu concursul populației satelor la contracararea acțiunilor militare româno-sovietice. „Nu ca asupritori am venit aici – se spunea în apel – ci pentru a elibera poporul Ardealului de jugul român, prieten al sovieticilor, și de sub bolșevismul amenințător”. În încercarea de a-și masca intențiile revizioniste, extinse acum la întregul teritoriu al Ardealului, conducerea maghiară invoca colaborarea româno-maghiară împotriva pericolului comun, bolșevismul, etichetat, tocmai de foștii torționari, ca fiind <criminal și asasin>. „Știm – se spunea în continuare – că nu fiecare român este trădător, căci în mare număr sunt acei care nu doresc stăpânirea bolșevismului fără Dumnezeu, criminal și asasin”. Se pare că partea maghiară era totuși conștientă de perspectiva mai mult decât iluzorie a vreunei posibile colaborări, deoarece, în partea finală a apelului a înserat sancțiuni adresate tuturor celor care ar îndrăzni să zădărnicească eforturile militare maghiare. „Atragem atenția locuitorilor – se spunea în final – că honvezimea maghiară va înfrânge fără milă orice împotrivire din partea populației și va reprima orice acțiune care ar amenința siguranța și ar împiedica scopurile ei. Honvedul maghiar, în lupte victorioase a oprit și a respins armata română trădătoare, și continuă cu succes lupta contra bolșevismului ce amenință lumea, până la victoria finală”¹³.

Ofensiva germano-maghiară, pe lângă pierderile de vieți omenești, s-a soldat și cu importante pagube materiale în toate județele din Nord-Vestului țării. Bilanțul crimelor și jafurilor înfăptuite pe timpul invaziei militare de pedepsire a României, probează sinceritatea „bunelor intenții” invocate de unguri. În prima parte a lunii octombrie, Prefectura județului Bihor a reușit să întocmească un important material statistic privitor la dimensiunile pagubelor înregistrate de domeniul public ca urmare a acțiunilor germano-maghiare, intitulat „Situație cuprinzând pagubele cauzate de starea de război, ca: bombardamente de trupe terestre germano-maghiare, [bunuri] distruse și incendiate de trupele de invazie maghiare în cursul lunii septembrie 1944 la bunurile aparținând Prefecturii județului, comunei urbane nereședință Beiuș, preturi și comune din județul Bihor”. Desigur, inventarierea s-a rezumat numai la pagubele înregistrate pe teritoriul Bihorului de Sud, începând cu situația existentă în Beiuș, încă reședință a județului, plasa Beiuș și apoi celelalte structuri administrative ale județului. În intervalul

¹³ Ibidem, dosar 23/1944-1945, f. 624.

13-23 septembrie 1944¹⁴. În Maramureș, cantități importante de cereale au rămas nerecoltate din pricina operațiunilor militare, șeptelul scăzuse îngrijorător din pricina rechizițiilor efectuate de administrația maghiară, iar cea mai mare parte a utilajelor forestiere, motoare și material rulant, fuseseră demontate și evacuate în Ungaria. Aceeași stare de lucruri domnea și în industria județului. „*Aproape toate industriile [sunt] demontate și transportate sau aruncate în aer de germani și unguri. astfel că industria e complet paralizată* – se puncta în raportul Comandamentului General al Etapelor, din 7 noiembrie 1944 – *la Sighet este o moară sistematică în bună stare, dar fără curele de transmisie. Pentru măciniș se vor putea folosi morile țărănești din județ. Comerțul este inexistent*”. Un imediat efect al dezastrului a fost penuria alimentară, care a „*devenit o problemă de prim ordin*”¹⁵.

În județul Satu Mare, 30% din culturile cerealiere erau încă pe câmp, iar un important număr de bovine și cabaline fuseseră rechiziționate de armata ungară. În plus, în sectorul zootehnic se declanșase epizootia de febră aftoasă. Exploatările forestiere „Lomaș” și „Someșana” erau distruse. Întreprinderile, aproape fără excepție, suferiseră de pe urma bombardamentelor. În raport sunt amintite: „*Fabrica de fierărie <Cross>, <Textila>, <Freund>, Fabrica de mașini și vase emailate <Princz>, Rafinăria <Freund>, toate morile din Satu Mare. Uzina electrică, Fabrica de ulei comestibil <Edelmann> distruse*”¹⁶.

Într-o situație ceva mai „fericită” se afla Sălajul. Orașele și comunele de aici suferiseră pagube minore. În agricultură însă, lucrurile stăteau la fel de prost. Deosebit de critic era stadiul lucrărilor de recoltare a păioaselor, care abia atingeau nivelul de 40% din totalul suprafețelor cultivate. Șeptelul județului, și așa diminuat de rechiziții, era măcinat de febra aftoasă. Nici efectivele de porcine nu erau foarte mari¹⁷.

*   *

*

Sfârșitul anului 1944, prin evenimentele care s-au succedat într-un interval de timp deosebit de scurt, a reușit să bulverseze starea de spirit a populației românești, purtând-o de la euforie la disperare. Vom vedea cum speranțele recuperării Ardealului, născute odată cu ieșirea României din „Axă”, s-au transformat în deznădejde, odată cu instituirea administrației militare sovietice, sub protecția căreia ungurii și-au organizat un veritabil stat în stat.

¹⁴ *Idem*, fond Prefectura județului Bihor-Beiuș, dosar 156/1943-1944, f. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 201-235.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

Pe 8 septembrie 1944 Statul Major al Corpul 7 Teritorial al Armatei Române a transmis subunităților militare¹⁸ și prefecturilor din județele ardelenne un pachet de instrucțiuni în legătură cu modul în care trebuia organizată primirea trupelor sovietice și cum se vor desfășura acțiunile comune de menținere a ordinii prin intermediul unor patrule mixte româno-sovietice.

Prefectul și primarul orașului de reședință erau mandatați să întâmpine „la bariera garnizoanei” sosirea sovieticilor, după care trebuia să-i invite la masă pe comandanți și pe o parte dintre ofițeri. Populația orașelor trebuia să fie mobilizată pentru defilare, dar fără să se manifeste zgomotos. În acest sens erau atenționați liderii partidelor din *Blocul Popular*, care erau informați că „se va face uz de armă în cazul când manifestanții vor ieși afară din coloană”¹⁹.

Eliberarea ultimei palme de pământ românesc, cu excepția Basarabiei și Bucovinei, a constituit un fericit prilej de sărbătoare pentru întreaga țară. Succesul a fost comunicat tuturor prefecturilor chiar pe data de 25 octombrie 1944, printr-o telegramă, fiind însărcinate ca a doua zi să organizeze serbări. Ele debutau dimineața la ora 11 prin oficierea unui „*Te-Deum la bisericile naționale*” urmat de „*un parastas în amintirea eroilor căzuți în luptele pentru dezrobirea Ardealului*”²⁰. Din păcate, din acel moment, sovieticii se vor implica în mod ostentativ în deturnarea vieții politice românești de la modelul și principiile sale tradiționale.

În octombrie 1944 partidele de stânga s-au preocupat tot mai intens de ruperea relațiilor cu „partidele istorice” și constituirea unei noi alianțe, în a cărei alcătuire urmau să fie prezente numai forțele politice agreeate de Moscova. Viitoarea structură, de tipul „*frontului popular*”, era la rândul său tot o creație sovietică, care s-a bucurat de o largă aplicare în toate țările intrate sub sfera de influență a U.R.S.S. În consecință, starea de normalitate, și așa destul de fragilă, a administrației locale a început să fie tulburată tot mai des de acțiunile unor oportuniști, care răspunzând unor comandamente străine s-au instalat abuziv în posturile de conducere ale primăriilor comunale. Presa vremii și-a făcut din plin datoria. Prin relatările sale reușește să atragă atenția guvernanților asupra pericolului instalării haosului în spatele frontului, consecință ce ar putea justifica accentuarea amestecului sovietic în cârmuirea țării.

¹⁸ Au fost înștiințate: Divizia I-a Infanterie, Divizia I-a Cavalerie, Divizia 9 Cavalerie, Divizia 3 Munte, Divizia 4 Munte, Divizia 19 Infanterie. Garnizoana Timișoara. Garnizoana Arad. Garnizoana Lugoj. Garnizoana Oravița, Garnizoana Deva, Garnizoana Beiuș. Cf. AN-DJBh, fond *Prefectura județului Bihor*, dosar 3/14785/1944, f. 1.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Idem*, inventar 182, dosar 8/1944, f. 1.

După ce a fost sesizat în mai multe rânduri, Ministerul Afacerilor Interne s-a hotărât să pună capăt valului de abuzuri. La 10 octombrie 1944 a transmis o circulară în teritoriu, în care, după ce semnală că „*au apărut informații în legătură cu diferite încercări ce s-au făcut de a se instala la primăriile comunelor rurale oameni, care constituind o înfimă minoritate, s-au dat drept exponenții obștilor*”, îi amenința pe acei „*tulburători ai liniștii și impostori*” cu arestarea și trimiterea în fața Curții Marțiale. Pentru restabilirea normalității – se spunea în circulară – „*s-au dat ordine categorice oștirei, organelor polițienești și jandarmeriei ca să reprime asemenea acte cu cea mai mare severitate*”²¹. Din păcate, în lunile care au urmat, acțiunile de uzurpare a diferitelor funcții publice vor crește în intensitate și frecvență, pe măsura acutizării luptei F.N.D. pentru obținerea puterii²².

Dacă în lumea satelor criza părea să-și fi găsit rezolvarea, mai gravă era situația la nivelul unor prefecturi de județe, la cârma cărora se instalaseră ofițeri sovietici. Aceștia – se relatează într-un raport informativ – „*declarând că au calitatea de comandant al județului și orașului de reședință și cerând prefecturilor să recunoască autoritatea lor, ca atare să le pună la dispoziție imobile dotate cu cele necesare funcționării birourilor, să acorde întreținere personalului de la comandament și să execute dispozițiunile ce vor primi de la acești comandanți*” – se considerau atotstăpâni²³. Autoritățile județene erau puse în mare dificultate neștiind cum să procedeze. A fost necesară intervenția Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului pentru ca lucrurile să revină la normal. După consultarea Comisiei Aliate, printr-o circulară transmisă prefecturilor, s-a precizat faptul că „*administrația în toată țara, cu excepția zonei de front, este românească. Nu există comandanți sovietici pe județe*”²⁴.

După eliberarea întregului teritoriu, guvernul României a considerat ca fiind cât se poate de legitimă reinstalarea administrației proprii în toate cele 11 județe eliberate. Imediat, prin Decretul nr. 247/25 octombrie a fost stabilit regimul juridic ce urma să fie introdus în Ardeal. Conform acestuia „*teritoriul Transilvaniei eliberate, constituind regiunea armatelor de operațiuni, intră în măsura recuceririi sub autoritatea Comandamentului General al Etapelor, care ia în subordine, pe lângă autoritățile militare, și stabilimentele, întreprinderile militare sau militarizate, aflate pe acest teritoriu. Până la*

²¹ *Idem*, dosar 4/1944, f. 1.

²² La 12 octombrie 1944 s-a constituit Consiliul Frontului Național Democrat, coaliție de forțe politice alcătuite din: Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Sindicatul Unite, Frontul Plugarilor și Uniunea Patrioților (n.n.).

²³ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor, inventar 182, dosar 5/1944, f. 1.

²⁴ *Ibidem*.

instalarea autorităților administrative românești de către înaltul comisar pentru administrarea regiunilor eliberate ale Transilvaniei. Comandamentul General al Etapelor va exercita administrarea asupra teritoriilor redobândite”²⁵. Apoi, prin Legea nr. 487 din noiembrie 1944, a fost organizat Comisariatul pentru administrarea regiunilor eliberate.

Bucuria a fost însă de scurtă durată. La numai trei zile de la această memorabilă zi, Moscova a hotărât interzicerea reîntoarcerii autorităților noastre administrative la vechile posturi. În felul acesta ambele acte normative emise de administrația centrală în vederea revenirii la vechiul status-quo au rămas fără efect. Primul semnal a venit de la unitatea de jandarmi cantonată în apropierea Clujului, care a informat Inspectoratul General al Jandarmeriei că din 28 octombrie, începând cu ora 10,30, „*Garnizoana Sovietică din Chij a luat măsuri de interzicere a intrării în Chij, prin santinele pe Dealul Feleacului, a militarilor și mașinilor române*”²⁶.

Din nota informativă aflăm că noul prefect al Clujului, Teofil Vescan, numit de ruși, ar fi intervenit pe lângă comenduirea sovietică, căreia i-ar fi cerut ca măcar țăranii care aveau loturi de pământ în zona fostei frontiere să fie lăsați să-și lucreze terenurile, însă a fost refuzat. Această răsturnare de situație a produs o mare mâhnire și îngrijorare în rândul populației românești, care nu înțelegea rostul unei astfel de măsuri. Neliniștea românilor a sporit constatând rapiditatea cu care intelectualitatea maghiară s-a pus în slujba ocupantului sovietic, de la care a obținut aprobarea de a organiza o întrunire la Cluj, în cadrul căreia urma să fie cerută autonomia Ardealului.

Mai mulți demnitari români din noua administrație a județului erau bănuți de complicitate la organizarea acestei acțiuni. Jandarmeria raporta că „populația românească interpretează defavorabil faptul că, atât domnul Vescan, cât și chestorul și primarul numiți de sovietici, sunt din[tre] românii căsătoriți cu unguroaice, deci cu sentimente străine de neam”, fapt întărit și de delatiunea înaintată autorităților sovietice de către prefect împotriva unui „ofțer român din Batalionul Iuliu <Maniu> - care – vizitându-l la Chij, i-a oferit un revolver și l-a sfătuit insistent să învețe să tragă cu el, căci va avea nevoie”²⁷.

Noul tablou al realităților din Ardeal prezenta o situație paradoxală. După ce luptase cot la cot cu Armata Roșie pentru eliberarea acestui teritoriu, România se afla în postura unui *out-sider*, exclus de la orice act de administrare, în vreme ce populația civilă maghiară reușise să realizeze ceea

²⁵ *Tribuna Ardealului*, (Cluj), anul V, nr. 1155 din 31 octombrie 1944.

²⁶ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006. f. 147-148.

²⁷ *Ibidem*.

ce nu realizaseră trupele maghiare. Diferitele elemente comune ale acțiunilor maghiarilor, desprinse din studiul rapoartelor și notelor informative ale vremii, trădează existența unui plan bine elaborat, care aplicat, ar fi zădărnicit retrocedarea Ardealului către România. Mărturie în acest sens stă raportul Comandamentului General al Etapelor adresat Președinției Consiliului de Miniștri, în care este surprinsă politica unitară și vizibilă după care au acționat, ca la comandă, liderii maghiari pentru monopolizarea puterii locale în fosta Transilvanie de Nord.

O primă constatare, care avea să se confirme ulterior, era aceea că pe teritoriul transilvănean se distingeau două zone diferite ca regim juridic de putere: „o regiune formată din județele Trei Scaune, Ciuc, Odorhei și Mureș, în care organele administrative românești numite de guvern sunt instalate și funcționează în condițiuni mulțumitoare – și – o a doua regiune, constituită din restul teritoriului Ardealului eliberat, unde organele administrative române ale guvernului sunt încă lipsă și administrația este asigurată de elemente locale numite de comandamentele sovietice sau constituite ad-hoc”²⁸. Desigur, Comandamentul Armatei Române nu avea cunoștință la acel moment de existența unui plan maximal și al unuia minimal în portofoliul strategiei maghiare. Cea de a doua variantă, considerată de unguri ca având sorți mai mari de izbândă, se afla deja în plin proces de aplicare.

Dacă în Maramureș și Sălaj administrația publică fusese preluată de fruntași români, aparținând *Consiliului Național*, și reveniseră în zonă unități ale jandarmeriei noastre, în Bihor și Satu Mare situația era deosebit de critică. Principalele pârgii ale vieții politice și economice ale celor două județe fuseseră confiscate de structuri provizorii alcătuite din maghiari, nu arareori din rândul celor mai înrăiți susținători ai anti-românismului.

La Oradea, în afara Regimentului 5 Căi Ferate, cantonat aici pentru executarea lucrărilor de reparații la căile ferate aruncate în aer de armata maghiară aflată în retragere, restul unităților militare românești fuseseră evacuate la ordinul Comendurii sovietice. Administrația locală a județului și municipiului încăpuse pe mâna unor unguri numiți tot de către sovietici. De altfel, raportul semnală rămânerea pe loc a unui ridicat număr de „*funcționari proveniți din Ungaria veche*”. La sate, primăriile erau conduse de primari români sau unguri, în funcție de dominantă etnică a fiecărei comune, instalați ad-hoc și ei. Forța coercitivă era asigurată de poliția civilă maghiară în Oradea și de gărzile cetățenești maghiare în județ, așa-zisele „jandarmerii populare”.

²⁸ D. A.N.I.C., fond *Președinția Consiliului de Miniștri-Direcția cu departamentele*, dosar 112/1944, f. 169-217. Apud: Direcția Generală a Arhivelor Statului, 23 August 1944. *Documente*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, vol. III, p. 201-235.

Dacă în județ starea de spirit era „*bună și liniștită*”, în schimb, - ținea să sublinieze raportul - „*În oraș [aceasta era] vădit antiromânească. Românii sunt bruscați. O parte din românii rămași sub ocupație, părăsesc orașul, în special femeile și copiii*”²⁹. Iată cum, în cel mai dureros mod posibil, românii retrăiau clipele dramei de la 6 septembrie 1940, când, prin Dictatul de la Viena, Ardealul de Nord fusese oferit Ungariei. Situația era de domeniul incredibilului, în condițiile în care armata română luptase pentru eliberarea acestor teritorii. După cum se poate constata, elementul românesc era înlăturat de la exercițiul democratic al puterii, și în plus, izolat și timorat.

La fel ca în Bihorul de Nord, în județul Satu Mare prefectura și primăria municipiului erau deținute de elemente maghiare instalate tot de sovietici. Situația primăriilor din mediul rural se prezenta identic cu cea din Bihor. În ce privește forțele de ordine, în orașe acționau polițiile civile maghiare „*ineficace*” – sublinia raportul, iar la sate gărzile cetățenești. Deosebirea consta numai în prezența Jandarmeriei Române la Baia Mare, căreia Comenduirea sovietică îi interzisese reinstalarea în municipiul Satu Mare și reorganizarea în teritoriu³⁰. Față de cele întâlnite la Oradea, - spune raportul – „*Starea de spirit a populației [este] bună, [populația românească] așteaptă reîntoarcerea autorităților românești*”³¹.

Deși a fost pusă la curent cu privire la neregulile ce se petrec în Ardeal, conducerea sovietică și-a legitimat măsurile dictate în acest spațiu de abia peste două săptămâni, la 11 noiembrie 1944, timp în care a domnit liberul arbitru. Sovieticii vor motiva gestul lor prin necesitatea menținerii unui climat de ordine în spatele frontului, climat pe care nu sunt în stare să-l asigure forțele de ordine românești. Primul ministrul român, Constantin Sănătescu, a avut a doua zi o întrevedere cu Vâșinski, cerându-i explicații în legătură cu evacuarea administrației românești din Transilvania. Reprezentantul Moscovei la București s-a dovedit deosebit de viclean, susținând că nu are cunoștință despre o atare măsură. Imediat a adăugat că, dacă într-adevăr Comandamentul sovietic a acționat în această manieră, măsura nu poate fi decât o consecință a prezenței pe teritoriul ardelean a unor unități paramilitare românești, independente. „*Cunoaștem însă altceva, - a spus ministrul sovietic - și anume că în Transilvania și-a făcut apariția un oarecare detașament înarmat care comite acte arbitrar, criminale. Șeful acestui detașament a declarat că nu se va supune Comandamentului sovietic. Acest detașament se*

---

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

intitulează : *Detașamentul Maniu*»³². După logica sa, menținerea administrației militare sovietice era pe deplin justificată.

Documente recent descoperite în arhivele sovietice susțin caracterul neverosimil al afirmațiilor făcute atunci. Mai mult, într-o scrisoare adresată de A.I. Lavrentiev către A.I. Vâșinski, acesta explica limpede principalele motive pentru care era necesară menținerea prezenței militare rusești în Transilvania, practic întârzierea retrocedării provinciei către România³³:

„În problema, care parte a Transilvaniei de Nord poate fi la ora actuală remisă României, ținând cont de distanța ce desparte Transilvania de Nord de linia frontului, am solicitat opinia Cartierului General al Armatei Roșii, care (tovarășului Ștemenko) ne-a comunicat următoarele:

a) Frontul 2 Ucrainean își asigură aprovizionarea cu alimente din Transilvania de Nord, pe care le achită în modul stabilit pentru Armata Roșie. Dacă Transilvania de Nord va fi transmisă României, aceasta din urmă, evident, va include viitoarele furnizări în contul reparațiilor, fapt ce ne dezavantajează la ora actuală.

b) Teritoriul din Transilvania de Nord constituie spatele Frontului 2 și 4 Ucrainene.

c) Alături de Armata Roșie luptă două armate române, care, potrivit afirmațiilor tovarășului Ștemenko, luptă prost și stimulentele pentru ele rămâne viitoarea remitere a Transilvaniei de Nord către România. Dacă acest stimulente va lipsi, armatele române vor lupta și mai puțin efektiv.

1. Pornind de la cele expuse mai sus, Cartierul General al Armatei Roșii consideră că remiterea către România a Transilvaniei de Nord în momentul de față este pentru noi defavorabilă. Or, dacă raționamentele politice precumpănesc asupra considerațiilor militaro-economice, Cartierul General nu se opune transmiterii către România a întregii Transilvanii de Nord, deoarece cea mai mică distanță ce o desparte de linia frontului este de 110 km. În acest caz, Cartierului General trebuie să-i fie acordat termenul corespunzător pentru evacuarea resurselor alimentare.

2. Din punct de vedere juridic, art. 19 al Convenției de Armistițiu, prin care se recunoaște caracterul nul al arbitrajului de la Viena, poate fi interpretat astfel că, până la realizarea reglementării postbelice, întreaga Transilvanie de Nord trebuie remisă României, fără a se ține cont de structura etnică a regiunii, întrucât acest articol nu recunoaște ruperea Transilvaniei

³² Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România. Documente secrete*, București, 1997, p. 88.

³³ Arhiva Poliției Externe a Federației Ruse, *fond 0125*, opis 33, mapa 127, dosar 7, f. 5-6. Apud: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946). Documente secrete*, București, 1997, p. 105-106.

de Nord de România. Este lesne de înțeles că unele județe ale Transilvaniei de Nord ar putea să nu fie înapoiate prin remitere, dacă în aceste județe există un interes deosebit al Armatei Roșii din motive de ordin militar.

În același timp, consider util să vă atrag atenția că în memoriul despre Transilvania, alcătuit de comisia tov. Litvinov, în iulie a.c., nu a fost dat un răspuns (sinceri fiind, nici nu putea fi dat) la întrebarea care parte anume a Transilvaniei de Nord trebuie înapoiată României, ținând seamă de aspectul etnic al acestei regiuni. Ar fi oportun să ordonați Comisiei tov. Litvinov o reevaluare a acestei probleme în vederea pregătirii Conferinței de Pace, deoarece, incontestabil, trebuie stabilită clar poziția Uniunii Sovietice.

3. Potrivit indicațiilor D-voastră despre pregătirea proiectului de propuneri privind remiterea către România a Transilvaniei de Nord, anexez proiectul de hotărâre al Comitetului de Stat pentru Apărare³⁴.

*   *

*

Analiza notelor și rapoartelor informative furnizate de diferite structuri de informații românești, conduce la formarea unei concluzii certe că la pragul dintre anii 1944-1945, atât guvernele maghiare care s-au succedat, indiferent de coloratura lor politică, cât și cercurile maghiare transilvănene, au conlucrat la elaborarea și aplicarea unor strategii legate de prezența și ascendența elementului maghiar în Ardeal. O primă mișcare tactică s-a concretizat prin numărul mare de etnici maghiari înscriși în partidele de stânga. Nu conta dacă în urmă cu numai câteva zile, înainte de intrarea trupelor sovietice în provincie, cei mai mulți dintre ei militaseră activ în diverse formațiuni fasciste. Cauza lor națională reclama unitate de acțiune, disciplină și obediență față de noii stăpâni.

Pe de altă parte, rușii nu erau interesați să satisfacă prea devreme pretențiile românești. Menținerea unei stări de nesiguranță în legătură cu soarta Ardealului, le oferea o multitudine de avantaje. Recuperarea Transilvaniei era o bună motivație pentru soldații români angajați pe frontul de Vest. Pentru guvernul de la București, viitorul politic al Transilvaniei era folosit ca monedă de șantaj. În plus, acest teritoriu putea fi lesne jefuit, fără ca mărfurile ce se scurgeau către U.R.S.S. să fie înregistrate în contul despăgubirilor ce ne reveneau de pe urma Armistițiului.

La sfârșitul lunii noiembrie 1944, Centrul Zonal de Informații de la Sibiu anunța despre iminența punerii în discuție a unui scenariu lansat de către

³⁴ *Ibidem.*

intelectualitatea maghiară din Cluj, conform căruia întreaga Transilvanie va fi încorporată Uniunii Sovietice, ca urmare a declanșării unei crize guvernamentale, pe fondul nemulțumirilor populației³⁵. În condițiile imposibilității reinstaurării supremației Ungariei pe teritoriul ardelean, fruntașii maghiari acceptau ideea creării unui modul teritorial supus protectoratului sovietic. Era una dintre variantele minimale ale pretențiilor maghiare. Administrarea majorității județelor ardelenne fusese deja acaparată de maghiari, care constataseră că „se poate trăi” și cu rușii.

O bună parte a adepților variantei minimale s-au încăpățânat să creadă în realizarea ei și după data de 9 martie 1945, când s-a dispus oficial reintegrarea teritorială a Ardealului în hotarele României. Mărturie stă raportul Legiunii de Jandarmi Bihor, în care este surprinsă atitudinea ungarilor din Oradea la aflarea veștii, ce le-a produs o „*mare nemulțumire văzând că toate stăruințele lor au fost zadarnice pentru împiedicarea [revenirii] autorităților române în Ardealul de Nord*”³⁶. Următorii pași au fost făcuți în direcția obstrucționării reinstalării autorităților românești și sabotării activității administrative a acestora.

În fruntea acțiunilor s-au aflat din nou grupurile de intelectuali. Funcționarii din Oradea au decis – se relatează într-un raport – „*ca fiecare dintre ei să fie ferm hotărâți să nu cedeze sub nici o formă funcțiunile ce le ocupă autorităților românești, ba chiar dacă vor fi ocupate de români, să caute cu orice preț împiedicarea bunului mers al serviciului, căutând în felul acesta să arate Aliaților că românii nu sunt în stare să respecte condițiunile de armistițiu cu URSS și administrarea Ardealului*”. Pe de altă parte, muncitorii de la Uzina Electrică hotărâseră să nu accepte „*conducerea românească, crezând că chiar dacă se vor ivi divergențe între ei și români la preluarea serviciului, vor avea sprijinul populației minoritare maghiare*”³⁷. Perioada de tatonare s-a întins până la mijlocul lunii aprilie, fiind mereu amânată revenirea prefecturii de la Beiuș.

Lucruri similare s-au petrecut și în alte județe. Această tergiversare a născut suspiciuni în mediile românești, mai ales la sate, unde locuitorii erau „*cât se poate de îngrijorați – se semnală într-o notă informativă – pentru faptul că nici până în prezent autoritățile românești nu au intrat pentru ocuparea teritoriilor, așa după cum s-a comunicat*” prin presă³⁸.

O altă variantă referitoare la soarta Ardealului, lansată de guvernul maghiar procomunist de la Debrecin, viza obținerea statutului de autonomie pentru

³⁵ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006, f. 151.

³⁶ AN-DJBh, *fond Prefectura județului Bihor*, dosar 5/4028/1945, f. 1.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Idem*, dosar 6.a/4460/1945, f. 15.

această veche provincie românească, în care minoritatea maghiară să dețină conducerea sub masca „noii democrații”. La 2 ianuarie 1945, Subcentrul de Informații din Arad trimitea o notă informativă care confirma existența unei rețele maghiare cu terminațiile la Cluj, pusă în slujba materializării acestui proiect. Culese de locotenentul Botto, „șeful Muzicii Militare”, întors de la Cluj, informațiile relatau că *„din cercurile politice locale transpiră știrea că noul guvern maghiar instituit la Debreczen, depune toate eforturile pe lângă guvernul Uniunii Sovietice, de a admite autonomia Ardealului”*. În acest sens - continua nota - *„se spune că la Cluj ar fi avut loc o consfătuire la care, pe lângă delegația maghiară, ar fi luat parte mai mulți ofițeri români, și în care s-a discutat autonomia Ardealului”*³⁹.

La fel ca și în timpul invaziei din septembrie 1944, cercurile revizioniste maghiare încercau iarăși, în „mărinimia lor”, să-i atragă și pe români de partea cauzei lor, dovadă că la întrunirile lor secrete fuseseră invitați și ofițeri români. O notă informativă a Centrului de Informații din Cluj, întocmită la 15 aprilie 1945, confirma activitatea guvernului maghiar pe linia cultivării ideii autonomiei Ardealului, sub protectorat sovietic. În acest scop se foloseau agenți și funcționari publici din fosta administrație horthystă, care se reîntorceau în Transilvania, apelându-se chiar la sprijinul unor ofițeri români care ar îmbrățișa ideea⁴⁰.

După revenirea Ardealului de Nord în hotarele sale firești, maghiarii au trecut la punerea în practică a variantei minimale, care viza recuperarea unei suprafețe mai reduse din teritoriul transilvănean. În a doua jumătate a lunii martie 1945, organele românești de informații erau la curent cu plecarea la Moscova a unei delegații a guvernului maghiar, formată din patru reprezentanți, cu scopul de a influența poziția sovieticilor, căutând cu acest prilej să demonstreze că *„ungurii s-au încadrat perfect în noua ordine socială, ceea ce dovedește că acest popor este eminamente progresist, în contradicție cu elementul etnic românesc care este reacționar și profascist”*⁴¹. Informația a fost culeasă de către jandarmii din Beiuș, în urma punerii sub observare a activității cercurilor maghiare din oraș. Acestea vehiculau ideea că *„Comisia va mai dovedi că Ungaria încă în anul 1918 a fost un teren propice pentru comunism, dar românii au fost aceia care au înăbușit în sânge revoluția proletariatului maghiar”*⁴². În raport se atrăgea atenția asupra acestui raționament, subliniindu-se că *„ungurii speră că prin această manevră vor reuși ca să obțină aprobarea mareșalului Stalin, ca părțile*

³⁹ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006, f. 194.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 196/5.

⁴¹ AN-DJBh, fond *Prefectura județului Bihor*, dosar 6.a/3841/1945, f. 1.

⁴² *Ibidem*.

din Crișana, Sătmăr și Sălaj să fie anexate la Ungaria și numai partea de Est a Ardealului de Nord să fie predată României”⁴³.

Guvernul de la Debrețin nu era străin de mișcările maghiarimii din Ardeal, ba chiar le coordona. Pe ruta Debrețin-Satu Mare-Cluj activa o rețea de spionaj maghiar, care aplica directivele transmise de guvernul maghiar prin intermediul căpitanului „Szombaty Paul, consilier pe lângă guvernul din Debrețin și ginerele industriașului Ilajtajer din Satu Mare”. Ofițerul făcea dese vizite în Ardeal și se afla la Cluj chiar în zilele în care se deplasaseră în localitate oficialitățile române spre a sărbători reîntregirea teritorială a țării. Din rețeaua sa făcea parte și șeful Biroului politic din cadrul Siguranței din Satu Mare⁴⁴.

*   *

*

Încurajați de atitudinea favorabilă a sovieticilor, ungurii au trecut la aplicarea planului minimal, care debuta cu acapararea centrelor administrative din județele nord-vestice ale Ardealului. Cu deosebită îngrijorare, Centrul de Informații al S.S.I. din Sibiu, pe 28 noiembrie 1944, informa Bucureștii despre afișarea în municipiul Cluj a unei ordonanțe emise de Prefectură, prin care aceasta anunța trecerea Ardealului de Nord sub administrație militară sovietică. În același material mai erau stipulate începerea recensământului, instituirea noilor posturi de control pe traseul vechii frontiere fixate prin Dictatul de la Viena și reinstalarea în posturi a funcționarilor fostei administrații maghiare.

Același Teofil Vescan, se făcea încă o dată instrumentul intereselor străine de țară. „Până inclusiv 12 noiembrie - decreta acesta - toți cetățenii se vor înscrie în listele civile, care vor fi totodată și liste de recenzare a populației. Toți locuitorii sunt obligați să declare toate bunurile mobiliare, cum sunt: animale, mobilier, rufărie de orice categorie, cereale, zarzavaturi, untură, ulei, etc”. Șirul anomaliilor nu se oprea însă aici, pentru că la punctul trei al ordonanței, prefectul institua un veritabil embargo economic asupra întregului județ. „Nimeni – ordona el – nu are voie să vândă sau să înstrăineze ceva din ceea ce posedă, nici să scoată afară din comună sau județ”, aceasta în condițiile în care spre Ungaria se scurgeau necontrolat importante cantități de alimente, chiar dacă România se afla în război cu țara vecină. Și pentru ca lista aberațiilor să fie completă, la punctele 4 și 5 ale ordonanței, Vescan repunea în drepturi vechile practici horthyste: „La punctele de trecere la granița Dictatului de la Viena, începând cu data de 9 noiembrie 1944, orele

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ ASRI, Fond Documentar, dosar 6006, f. 293-298.

12, s-a instituit control, întocmai ca înainte sub stăpânirea ungurească – și – se cere tuturor funcționarilor regimului unguresc să-și reia funcțiunile, sub amenințarea cu grave sancțiuni”⁴⁵.

Comportamentul acestui oportunist venea să confirme temerile nutrite de populația românească a județului Cluj la sfârșitul lunii octombrie, cu atât mai mult cu cât cercurile maghiare încercaseră să împiedice reparația ziarului „Tribuna Ardealului”, singurul cotidian de limbă română din Ardealul de Nord. Demersul lor a fost însă contracarat de opoziția intelectualității românești. Cu toate acestea, gruparea filomaghiară reușește să impună cenzurarea articolelor care prezentau comportamentul abuziv al nucleului maghiar infiltrat la putere, motivând că acestea „ar putea să tulbure raporturile de pașnică conviețuire a naționalităților din Ardeal”⁴⁶.

În Bihor, odată cu eliberarea părții de nord a județului de către trupele sovieto-române, o serie de etnici maghiari fugiți din teritoriul românesc în anii 1940-1944, au început să se reîntoarcă pe la casele lor. Pe la mijlocul lunii noiembrie, în Uileacu de Beiuș s-au întors șase, în Finiș opt, iar în Târcaia 35 de persoane⁴⁷. Alții au rămas pe mai departe în Bihorul de Nord, cu speranța că autoritățile militare sovietice de ocupație vor da câștig de cauză Ungariei în privința atribuirii Ardealului, mai ales că revenirea autorităților românești la Oradea a fost de scurtă durată.

Retragerea administrației românești la sud de frontiera trasată prin Dictatul de la Viena, la somația Comandamentului Militar Sovietic, a produs satisfacție în cercurile maghiare, încredințate, o dată în plus, că Ardealul de Nord va reveni Ungariei după încheierea războiului. Pe de altă parte, situația a produs consternare și derută în rândurile românilor⁴⁸. În special bărbații chemați la concentrare erau demoralizați din această pricină, întrebându-se, pe bună dreptate – se relata într-un raport din noiembrie 1944 – „de ce mai sunt chemați, dacă nu ni se dă Ardealul de Nord [înapoi] - și că - autoritățile și populația din acea provincie și în prezent sunt batjocoriți de unguri”⁴⁹. Starea de nesiguranță era întreținută și de numărul mare de unguri care emigrau nestingheriți din Ungaria și se stabileau în continuare pe teritoriul Ardealului, la ordinele guvernului procomunist de la Debrețin, într-un efort disperat de a modifica balanța etnică, în perspectiva negocierii sorții Transilvaniei la viitoarea Conferință de Pace⁵⁰. „Se înmulțește populația maghiară pe teritoriul țării – atrăgea

⁴⁵ *Ibidem*, f. 150.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 163-165.

⁴⁷ AN-DJBh, fond *Legiunea de Jandarmi Bihor*, dosar 33/1944, f. 201.

⁴⁸ *Idem*, fond *Prefectura județului Bihor*, (inv. 142) dosar 79/1944, f. 100.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 101.

⁵⁰ AN-DJBh, fond *Legiunea de Jandarmi Bihor*, dosar 33/1944, f. 189.

atenția Inspectoratul General al Jandarmeriei, care avea cunoștință că intelectualitatea maghiară pregătește organizarea unui plebiscit asemenea celui de la Cluj⁵¹. Dacă în septembrie maghiarii se autodeclarau cei mai aprigi luptători antibolșevici, acum majoritatea lor se înscriseră în Partidul Comunist, mânați de aceleași interese legate de recâștigarea Ardealului. În darea de seamă pe luna decembrie 1944, asupra stării de spirit a populației, prefectura constata faptul că populația românească era convinsă că „*ungurii vor reuși să câștige simpatia rușilor, înscriindu-se toți în Partidul Comunist, și deci un câștig de cauză în legătură cu viitoarea soartă a Ardealului*”⁵².

Năniștiți erau și refugiații stabiliți în sudul Bihorului. Aceștia erau împiedicați sistematic de noile autorități maghiare procomuniste, de la Oradea, să se reîntoarcă la vetrele lor din Bihorul de Nord. Grăitoare pentru ilustrarea acestei imposibile situații este plângerea țaranului român Ștefan Bochiș din comuna Diosig, în care sunt descrise abuzurile administrației locale și ale așa-zisei „*Politie Română*”, ambele alcătuite exclusiv din minoritari maghiari. Referindu-se la abuzurile acestora, omul reclama faptul că „*ei - unguri - în mare număr; sunt înarmați, având acasă la ei arme și muniții, și constituindu-se câte 2-3, întră pe la casele românilor; chiar de multe ori și noaptea, și le ia tot ce găesc mai de valoare, haine, cereale, vin, vite etc., spunând că se trimit pentru armată și spitale, și când acolo, împart jaful între ei*”. După care mai exemplifica cu o „*altă faptă dureroasă pentru noi: au luat Tricolorul Românesc, care era scos afară la Primărie, și l-au călcat în noroi*” și că „*dacă se duce vreun român la Primărie să se plângă cu ceva, nu-l ascultă și îi spun răstit pe ungurește «să vii mâine !», fiindcă toți funcționarii și slujitorii Primăriei sunt unguri și nici nu cunosc limba română*”⁵³.

Reîntoarcerea refugiaților români a fost împiedicată și după data de 6 martie 1945. În Bihor și Satu Mare, polițiile populare maghiare au blocat trenurile cu care reveneau țaranii români din exilul de patru ani. Dintr-o telegramă adresată de subprefectul Bihorului, Csillag Andras, aflăm că între români și structurile militarizate ungurești s-au iscat incidente sângeroase, pe fondul refuzului maghiarilor de a-i lăsa pe refugiați să-și ocupe fostele gospodării. Norocul românilor a fost că în zona Diosig-Pișcolt mai erau cantonate trupe ale armatei noastre, care au intervenit în favoarea lor⁵⁴.

Ca un corolar al stării de anormalitate ce domnea în întreaga zonă de ocupație militară sovietică este o notă informativă a Centrului de Informații

⁵¹ *Idem*, dosar 23/1944-1945, f. 988.

⁵² *Ibidem*, f. 248-249.

⁵³ *Idem*, fond Comitetul Județean Bihor al P.C.R., dosar 5/1944-1947, f. 5-6.

⁵⁴ *Idem*, fond Prefectura județului Bihor, inventar nr. 189, dosar 16/102/1945, f. 7.

din Cluj, remisă forurilor sale superioare pe 23 decembrie 1944. Tocmai acolo unde sovieticii invocau necesitatea menținerii unei administrații eficiente prin armata proprie, motivând că autoritățile românești n-ar fi capabile să asigure un climat de liniște în spatele frontului, serviciile noastre de informații constatau deznădejdea cumplită în care trăia populația românească, confruntată cu haosul ce domnea în Ardealul de Nord, datorită lipsei administrației, poliției și jandarmeriei, acțiunii bandelor de răufăcători care jefuiau satele românești, ori a primarilor unguri care făceau rechiziții numai de la țărani români. Iată cum este prezentată succint această sumbră realitate:

„În Transilvania de Nord, care este considerată ca «țara nimănui», lipsită de administrații, poliție și jandarmerie, cutreieră în lung și în lat bandele de răufăcători și indivizi suspecti, care propagă idei de extremă stângă.

În comunele românești s-au format gărzi cetățenești, care caută să se apere cu arma față de jefuitori, și cu dispreț față de propovăduitorii unui crez care nu este și al lor.

În satele românești, unde s-au stabilit coloniști unguri în ultimii patru ani, sunt primari unguri. Acești primari, care fac rechizițiile de animale, haine și alimente, aruncă cotele pentru rechiziții numai asupra românilor, ungurii fiind puși la adăpost, sau li se fac rechiziții numai de formă. Rechizițiile se fac cu asistența unei patrule de soldați.

Ungurii se pretează la jafuri în stil mare. Astfel, ungurii care au fost prizonieri în URSS, înapoiați acasă și îmbrăcați în uniformă rusească, cutreieră satele românești și îi jefuiesc pe români.

Administrația ungurească este pe întreg cuprinsul Ardealului de Nord. Democrații unguri, care până ieri au asasinat preoți și învățători români, azi se erijează în mari umanitariști, cerând pentru ei privilegii”⁵⁵.

*   *

*

Anul 1945 a găsit administrația locală a județelor din nord-vestul României în aceeași situație, modificată doar într-o măsură insignifiantă după 6 martie. Cosmetizarea a constat în primul rând în instalarea unor români pe posturile de prefecți și dublarea celor mai multe posturi din serviciile prefecturilor și primăriilor urbane. Această sporire a numărului de funcționari nu s-a datorat necesităților firești ale aparatului de stat, ci pretențiilor grupurilor de presiune maghiare ce acționau sub acoperirea partidelor de stânga, așa încât, fiecare funcție publică era acoperită de un funcționar român, de obicei întors din

⁵⁵ ASRI, Fond Documentar, dosar 6006, f. 180-183.

refugiu, și de unul ungur, rămas din administrația horthystă, de cele mai multe ori cetățean maghiar.

În legătură cu această bizară situație, Centrul de Informații Timișoara, „Agentura Banat”, a întocmit la 27 martie 1945 o cuprinzătoare sinteză, care subliniază starea de nemulțumire a populației românești din județele Bihor (mai ales zona de nord), Sălaj și Satu Mare. Încă din preambulul materialului, ofițerii de informații au surprins nota caracteristică a „originalei democrații” instaurată în această zonă geografică. *„Pe tot teritoriul Ardealului de Nord, alipit la România, - se spune în sinteză - funcționează fel de fel de autorități formate din persoane fără nici o pregătire culturală sau profesională, cu trecut dubios și fără nici o garanție morală. unii chiar foști pușcăriași, pedepsiți pentru crime, furturi, spargerii, etc. Afară de aceasta, românii nu dețin funcțiuni la nici o autoritate, cu excepția unor posturi politice, ca prefect, viceprimar, subșef de poliție, etc. Toți ceilalți funcționari sunt evrei și unguri. De remarcat că și cei veniți recent din Ungaria veche dețin posturi importante în administrația publică”*⁵⁶.

După o succintă introducere, în cuprinsul documentului sunt detaliate o serie de aspecte ale modului în care se desfășura gestionarea intereselor publice. Din primul capitol, intitulat *„Ce se poate vedea la Oradea”*, aflăm că numai prefectul era român, restul funcționarilor fiind unguri, cu remarcă *„că aproape nici unul nu cunoaște limba română”*. La Primăria orașului se putea întâlni aceeași situație, cu diferența că primarul era evreu.

Limba oficială în toate instituțiile rămăsese maghiara, în actele scrise, în comunicările verbale și chiar în convorbirile telefonice. *„Dacă vrei să vorbești la telefon și ceri numărul în românește, nu ești servit”* – se subliniază în informare⁵⁷. De suferit avea numai populația românească, care începuse să se reîntoarcă în oraș, deoarece nu se putea adresa nici unei oficialități grație „embargoului lingvistic” impus de unguri. *„Românul, dacă se prezintă la vreo instituție, nu poate să-și spună plângerea în românește deoarece nu este ascultat de nimeni”*⁵⁸.

Aceeași ostilitate o manifestau și locuitorii maghiari ai orașului. Este amintit cazul unui ofițer român care mergea pe front. Urcând în tramvai, taxatoarea nu a vrut să-i taie bilet, adresându-i-se, *„cu cuvintele: “nemtudok oláhul” (nu știu limba valahă)”, după care a refuzat să încaseze prețul în lei spunându-i „că nu are dispoziție să primească lei ci numai pengö”*. Ofițerul

⁵⁶ *Ibidem*, f. 293-298.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

de informații a ținut să menționeze că toate acestea se întâmplau „după serbările de [re]alipire [a Ardealului de Nord] de la Cluj”.

În Sălaj, noul prefect, Câmpeanu, imediat după instalare sa pe funcție, a dat dispoziție să fie schimbați toți notarii și pretorii români și să fie înlocuiți cu unguri, pe motiv că cei destituiți nu îmbrățișează vederile politice ale guvernului de la București⁵⁹.

În județul Satu Mare, aparent, grupul maghiar de la conducerea județului a început să dea semne că acceptă colaborarea reprezentanților populației românești, grupați în “Uniunea Democrată Română”. După o serie de întâlniri ale fruntașilor celor două etnii, s-a ajuns la distribuirea funcțiilor publice, provizoriu, până la reinstaurarea ordinii românești de drept: „*prefectul județului urma să fie român, primarul orașului ungur, viceprimarul român, șeful poliției ungur, subșeful român, administratorul financiar român, președintele Tribunalului ungur, etc*”⁶⁰. S-a mai hotărât și tipărirea unui ziar bilingv. Din păcate, nimic din cele convenite nu a rămas în picioare, deoarece partea maghiară, chiar din a doua zi și-a încălcat angajamentele – se spune în sinteză – „*sabotând și desconsiderând pe românii delegați de «Uniunea Democrată Română» în posturile hotărâte*”⁶¹. Ziarul bilingv a sucombat după primele două numere, pe piața presei sătmărene rămânând numai cotidianul de limbă maghiară „Új Élet” (Viața Nouă). La fel ca la Oradea, toate actele administrației se redactau numai în ungurește.

În Prefectură toți funcționarii era unguri, deși în județ trăiau 170.000 de români. Aceeași situație și la primăria municipiului, unde în afară de viceprimarul delegat de Uniunea Democrată Română, nu se putea întâlni nici un român. Primarul Matolcsi Ludovic se înconjurase numai de funcționari unguri. „*Unii dintre acești funcționari – se spune într-o sinteză a Centrului de Informații Timișoara – voind să plece în Ungaria, au fost reținuți de domnul primar, care le-a promis că decretul-lege elaborat de Ministerul Justiției din București, referitor la cetățenii străini care trebuie să părăsească țara întorcându-se în patria lor, va fi schimbat în sensul că vor putea rămâne și pe mai departe în funcțiunile avute pe timpul stăpânirii maghiare*”⁶². Chiar dacă legea citată nu a mai fost modificată, funcționarii unguri au rămas mai departe pe posturile lor. Actul normativ respectiv, „Legea cetățeniei”, a suscitat vii discuții și la Oradea, unde P.S.D. local a solicitat neaplicarea prevederilor ei, chiar mai mult, a cerut independență legislativă pentru județul Bihor.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, f. 395-400.

La Întreprinderile comunale din orașul Negrești, cu ocazia concursului de încadrare pe cele patru posturi vacante, au fost angajați patru unguri, chiar dacă 60 de români și numai 16 unguri înaintaseră cereri. Toți pretindeau să fie păstrați pe posturi și după revenirea administrației românești⁶³.

În serviciul C.F.R. au rămas toți angajații ungurii ai căilor ferate maghiare MÁV, din vechea Ungarie. Pentru a-și păstra posturile s-au organizat într-un puternic sindicat, apoi – aflăm din nota informativă – „*au ținut o întrunire în care au hotărât să nu-i primească pe românii veniți din țară și au manifestat, cerând ca toți românii să părăsească localitatea*”⁶⁴. Există o similitudine a comportamentului sătmărenilor cu cel al orădenilor, care au procedat la fel, dar sub acoperirea P.S.D.

Tensiunile acumulate la Satu Mare au atins punctul maxim în ziua de 14 martie 1945, când în oraș au fost arborate drapele românești alături de cele sovietice, pentru marcarea momentului reîntoarcerii administrației românești. Șeful poliției, un ungur, a mobilizat toată suflarea maghiară din oraș într-o acțiune de protest, cerând înlăturarea drapelului românesc și înlocuirea lui cu cel unguresc, lucru care s-a și produs. A doua zi, de ziua națională a Ungariei, același personaj a organizat un bal la Restaurantul „Dacia”, unde – se spune în raport – „*s-au pus numai drapele ungurești și s-au ținut discursuri, preamărindu-se sărbătoarea națională ungurească din 15 martie, declamându-se și poezii naționale*”⁶⁵. În toastul rostit cu această ocazie, șeful poliției a ținut să-i asigure pe concetățenii săi că pot avea toată încrederea în el, fiindcă va opri orice tentativă de instaurare a autorităților democrate românești în județ, deoarece „*în primul rând, este ungur și apoi comunist*”⁶⁶.

În județ, pe 17 martie a fost înregistrat un incident sângeros în comuna Iajel, ungurii încăierându-se cu românii din localitate. În urma bătăii au decedat două persoane, iar alte 30 au fost rănite⁶⁷.

La fel ca și la primărie, Chestura Poliției din Oradea era condusă tot de un evreu, fost comis-voiajor, ajutat de comisari evrei, cu același trecut profesional. Personalul administrativ al poliției era alcătuit exclusiv din unguri, „*iar gardienii un amestec de unguri și țigani, oameni fără căpătâi, cea mai mare parte – după cum spune populația – foști hoți de buzunare și de găini, sau vagabonzi, cărora nu le-a plăcut niciodată să muncească*”⁶⁸, se relatează

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 282. Pentru realitățile din Satu-Mare vezi: Mihai D.Drecin, *Un document inedit despre starea de spirit din județul și orașul Satu-Mare dintr-o altă "perioadă de tranziție" (1945-1946)*, în „*Analele Universității din Oradea*”. Seria: Istorie-Arheologie, 2003 (sub tipar).

⁶⁸ ASRI. Fond documentar, dosar 6006, f. 293-298.

mai departe. Se pare că noii agenți nu-și uitaseră vechile obiceiuri, iar acum, sub protecția uniformei, săvârșeau cele mai grosolane abuzuri pe seama populației civile.

O notă informativă a Jandarmeriei, din 19 februarie 1945, descria jaful practicat de „Poliția Populară Maghiară” asupra călătorilor în gara Oradea „confiscând fără nici un temei legal bagaje, stofe, alimente, etc., simulând că instrumentează – după care – călătorii sunt apoi puși în libertate, iar prada se împarte”⁶⁹.

Dar sfera de activitate a structurilor respective era mult mai largă. Lipsa de profesionalism, dublată de nivelul scăzut de cultură, făceau casă bună, sub ochii îngăduitori și nu arareori cu complicitatea autorităților. „Se fac arestări de persoane fără nici o bază legală. Indivizi, cu banderolă de polițist și înarmați cu pistoale sau arme, arestează populația după fizionomie pe străzi, în localuri sau hotele. În hoteluri, aproape în fiecare noapte se fac două, trei, razii, și fără nici un motiv sunt ridicate [o] mulțime de persoane fără nici o vină și sunt duse la Poliție”⁷⁰. Arestarea și internarea fără temei devenise un obicei, iar numărul victimelor crescuse într-atât încât arestul și penitenciarul deveniseră neîncăpătoare. Grăitoare în acest sens este pățania cetățeanului Ilip A, din comuna Vânători, județul Arad, arestat în gara Oradea în momentul în care se pregătea să plece la Budapesta pentru a-și aduce acasă familia refugiată. Omul a fost internat nouă zile, fără a i se aduce la cunoștință vreun cap de acuzare, timp în care nu i s-a dat nimic de mâncare. După această “experiență” a fost eliberat într-o stare de sănătate atât de jalnică, încât a fost necesar să fie spitalizat⁷¹.

La Satu Mare, în fruntea poliției a fost numit Jellinek Ede, tipograf, care nu cunoștea nici un cuvânt românește. Printre primele sale măsuri luate a fost interzicerea ziarului bilingv româno-maghiar, încălcând în mod arbitrar înțelegerea convenită între fruntașii celor două etnii. De remarcat este faptul că poliția condusă de acest aventurier gestiona nu numai sfera de competență a orașului Satu Mare, ci întreg județul, suprapunându-se peste competența jandarmeriei. Ca și în cazul omologului său de la Oradea, s-a înconjurat numai de elemente ciudate. „Comisarii sunt foști chelneri și birjari – se precizează în informație gardienii și agenții au fost recrutați din[tre] elementele dubioase și fără ocupație”⁷². Și aici abuzurile se țineau lanț.

Jellinek Ede umbla îmbrăcat în uniformă militară ungurească, având gradul de colonel, comisarii la fel, iar gardienii purtau haine civile, dar în cap aveau șapcă de honvezi și pe braț banderolă.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 239.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

Un alt aventurier, Stanciu Nil, evreu, fostă calfă de croitor, se cocoșase în postul de șef al Siguranței. Și el purta uniformă militară ungurească, cu grad de maior, chiar dacă afirma că ar fi fost numit în funcție de către București. Prin oraș se spunea că în realitate ar fi un escroc. Prima lui ispravă a fost aceea de a aresta fără nici un motiv 40 de primari și viceprimari din comunele județului. Apoi a mai arestat și internat 200 de persoane, numite de el „deținuți politici”, pe care-i elibera în schimbul unor sume de bani. La biroul său avea arestat de mai multe luni un grup de tinere eleve cu vârste între 16-17 ani, unguroaice, care în regimul trecut cochetaseră cu ofițerii germani din oraș. Împreună cu subordonații săi, comisarii evrei „*Lustig, Markovici, Nove (chelner) și Fischer Janoš*”, încingeau chefuri în fiecare noapte în compania acelor fete⁷³.

Fischer Janoš fusese recrutat în serviciul de contraspionaj maghiar, omul de încredere al colonelului ungar Szabo Ludovic, șeful Serviciului de Contraspionaj [Maghiar] de la Cluj, care îi oferea în schimbul informațiilor furnizate „*mari sume de bani și a fost exceptat de la deportare*”. El menținea în continuare legătura cu diverși agenți ai Serviciului de Contraspionaj [Maghiar], prezenți încă la Satu Mare. A fost văzut în compania agenților „*Pataki și Nagy Bella – primul, fost șef al Distribuției de Benzină, iar al doilea fost comisar în biroul grupului de la Satu Mare*”⁷⁴.

Comportamentul camarilei evreiești a pus serios pe gânduri populația românească, serviciile de informații constatând că „*este îngrijorată și uimită de atitudinea evreilor întorși din lagăre, care au uitat cu totul de purtarea ungurilor, și astăzi colaborează cu ei într-o acțiune contra intereselor și aspirațiilor românești*”⁷⁵.

În Oradea, începutul anului 1945 indica o oarecare stabilizare a vieții economice. Aflăm dintr-un raport al trimișilor organelor centrale ale Partidului Comunist că: „*Orașul, mai multe cartiere [și-]au recăpătat înfățișarea normală. De aceea, viața și-a reluat cursul normal. Piețele și halele publice au alimentele necesare din belșug. Nici o restricție sau raționalizare alimentară nu este. Anumite bănci au deschis ghișeurile. Magazinele părăsite, din anumite cartiere comerciale, sub administrația administratorilor numiți din oficiu de Primărie, au început activitatea*”⁷⁶. Desigur, după cum vor observa activiștii comuniști, toată această „stabilitate” a vieții de zi cu zi se desfășura într-o ignorare totală a prezenței elementului românesc. Administrația orașului se îngrijea strict de interesele populației

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ AN-DJBh, fond *Comitetul Județean Bihor al Uniunii Patriotice*, dosar 1/1944-1945, f. 2-3.

maghiare. „Locuitorii maghiari, o parte împăcându-se cu situația, își continuă viața normală” – se spune în raport.

Pe diferite canale organele administrative provizorii vor depune eforturi pentru menținerea unui tonus optimist în sânul maghiarimii, mai ales pe linia conservării speranței supremației acesteia în Ardeal, sub o variantă sau alta. Nu trebuie exclus din calcul și faptul că în cei patru ani de ocupație, regimul horthyst reușise să remonteze, apoi să cultive la înalți parametri sentimentul de mândrie al ungarilor ardeleni. Acum, în noile realități, strădania amiralului era continuată sub acoperirea bisericii și a școlii. Raportul la care am făcut trimitere menționează că: „Școlile aproape toate funcționează, însă copiii au porturi reacționare, șovine, maghiare, șapca „Bocskay”, care dă o înfățișare pur de hortiști”⁷⁷. Nu am ales întâmplător cazul școlilor de factură etnică, deoarece, după retrocedarea oficială a Transilvaniei de Nord către România, spiritul revanșard maghiar a fost cu consecvență transmis tinerelor generații prin intermediul învățământului „de limbă maternă”.

De pildă, la 14 martie 1945, notarul comunei Belfir, localitate care rămăsese în România pe timpul administrației horthyste, semnala refuzul locuitorilor maghiari de a-și trimite copiii la școala primară de stat, la îndemnul lansat de un propagandist „democrat”, aflat în misiune prin satele plasei Tinca, în ciuda faptului că limba de predare era cea maghiară. Părinții preferau școala confesională catolică, în schimbul celei etatizate și gratuite⁷⁸.

După cum s-a dovedit mai târziu, mai precis pe 26 martie, la susținerea cauzei maghiare contribuisese hotărâtor și un român, din categoria F.N.D.-iștilor, care subscria altor priorități în fața intereselor naționale. Ancheta efectuată de Legiunea de Jandarmi Bihor a scos la iveală întreaga activitate depusă de către acest ciudat personaj în periplul său prin satele din sudul Bihorului. Din minuta anchetei, reiese că activistul nu s-a bucurat peste tot de adeziunea scontată. „Numitul Lăzău Gheorghe s-a deplasat în comuna Batăr și a îndemnat locuitorii să meargă să le dea pământ, pe care el l-a declarat confiscat de la ferma Dr. Iacob și alte ferme – relatează ofițerul anchetator – Nici un locuitor nu s-a prezentat, ci din contră, se formaseră echipe pentru a-l ataca. După aceasta, a mers în comuna Tăut, unde a făcut aceeași propunere, însă nici aici nu s-a prezentat nici un locuitor”⁷⁹. Succesul i-a surâs numai printre etnicii maghiari. „Aici - se continuă în material – a format apoi un comitet, cu majoritatea membrilor dintre ungurii bătrâni – iar – pe ziua de 10 martie 1945, s-a deplasat în comuna Belfir, unde a

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Idem, fond Prefectura județului Bihor, dosar 6.a/4056/1945, f. 1.

⁷⁹ Ibidem.

adunat locuitorii unguri și i-a îndemnat ca aceștia să meargă și să scoată cu forța din comuna Belfir pe jandarmi, notar, învățător și directorul școlar, explicându-le că Belfirul, fiind unguresc, nu trebuie să fie cu autorități românești"⁸⁰.

Din sinteza informativă întocmită de S.S.I. în a doua jumătate a lunii martie 1945, aflăm că în Oradea „*tot personalul funcționaresc, personalul didactic, elevii școlilor ungurești, populația ungurească, poartă cocardă pe piept în culorile naționale ungurești – și că – de asemenea, la instituții și case particulare sunt arborate drapele ungurești*”⁸¹. Toate acestea se petreceau în condițiile reînălțării administrației românești în Ardeal.

De abia pe la mijlocul anului 1945 administrația românească a început să facă lumină în „*afacerea școlară*” gestionată de factorii de putere din Bihor. În urma demersurilor întreprinse de Inspectoratul Regional Școlar din Cluj au putut fi cunoscute dimensiunile anomaliilor prezente în învățământul bihorean. Așa s-a aflat că la Oradea funcționa încă din 18 noiembrie 1944, „*Inspectoratul Regional al Învățământului Maghiar din Oradea și județul Bihor*”, organism născut – spunea conducerea U.P.M. – la ordinul Comendurii militare sovietice din oraș, „*care a cuprins în sine Revizoratul Școlar al orașului Oradea și al județului Bihor, precum și administrarea școlilor secundare și medii*”⁸². La conducerea „*inspectoratului*” a fost numit profesorul Deak Francisc, iar în luna decembrie 1944 și un sub-director român, profesorul Rusu Victor.

Acesta din urmă s-a străduit să reorganizeze învățământul românesc în județ și să înființeze un inspectorat școlar românesc, dar strădanile sale au rămas fără ecou. „*La sfârșitul lunii decembrie 1944 – declară profesorul – când am putut să am la îndemână câțiva colaboratori, și auzind de existența unui Inspectorat Regional la Cluj, am luat imediat măsura de a ne separa complet de secția școlilor maghiare, mai ales că în acest timp s-a făcut și la Cluj scindarea, luând ființă 2 inspectorate regionale, unul românesc și altul unguresc*”⁸³. Relatarea dascălului român este plină de „surprize”. Pe lângă faptul că Bihorul nu avea o structură românească de profil, mai aflăm că la Cluj funcționau două asemenea instituții, separate pe criterii etnice, situație fără precedent în întreaga istorie a școlii din România, și care, culmea, era acceptată și considerată firească. Profesorul Rusu nădăjduise „*să se așeze și județul Bihor în situația pe care a avut-o până în 1940, când la Oradea nu exista decât un Inspectorat Școlar Primar*” – așa încât, din data de 1 aprilie

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006, f. 293-298.

⁸² AN-DJBh, *fond Prefectura județului Bihor*, dosar 96/1945, *passim*.

⁸³ *Ibidem*.

1945, demisionează, dezgustat de dezinteresul cu care fuseseră tratate eforturile sale⁸⁴.

Românilor din Satu Mare le-au trebuit 3 luni de zile de susținute eforturi pentru a putea reînființa Liceul Românesc de Stat. Chiar dacă au obținut retrocedarea clădirii, internatul a rămas pe mai departe ocupat de elevii maghiari, deși școlile secundare maghiare din oraș mai dispuneau de alte șapte internate. În acest fel, cei 160 de elevi români au trebuit să-și caute gazde pentru a-și putea continua studiile⁸⁵.

În prima parte a studiului nostru, atunci când făceam trimitere la sinteza Comandamentului General al Etapelor din luna noiembrie 1944, spuneam că în Maramureș domnea o relativă stabilitate, datorită instalării la cârma județului a membrilor „Consiliului Național”, format din frunțași români. Criza guvernamentală de la București s-a făcut simțită până în nordul țării, destabilizând fragila administrație românească de aici. Pe fondul incertitudinii politice de care pomeneam, populația alogenă din reședința județului, din păcate majoritară în Sighet, a trecut la înlăturarea reprezentanților români din prefectură și primărie, printr-o lovitură în forță. Cu această ocazie, unitatea românească de pază din gara Sighet a fost dezarmată, soldații dezbrăcați de uniformă și batjocoriți au fost apoi alungați din oraș⁸⁶.

Se pare că nu a fost o simplă răsturnare a vechii conduceri, „obicei” care se practica pe scară largă în acea epocă pe cuprinsul întregii țări, ci de aplicare a unui plan mult mai primejdios. În luna februarie 1945, serviciile românești de informații semnalau activitatea unei periculoase rețele străine în Maramureș, care acționa pentru desprinderea județului din vechile hotare ale României și alipirea lui la Ucraina. În fruntea respectivei „mișcări” se găsea ucraineanul Ioan Odoviciuc, fost profesor, despre care oamenii din Sighet spuneau că ar fi „*fugit de ruși din Basarabia*”, adică din calea comunismului, după care, ajungând în Maramureș, a fost „*ocrotit și ridicat din gunoi de către românii*”⁸⁷.

Asemenea noii „elite” din Bihor și Satu Mare, iată că și în Maramureș, în fruntea administrației locale, se instalase un aventurier, autoproclamat prefect, a cărui calitate morală era bine cunoscută de populația din zonă. Alături de el se afla un grup pestriț, ca și compoziție etnică, alcătuit din ungurii revanșarzi din Sighet, foști partizani anticomuniști până atunci⁸⁸, și evreii întorși din

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006. f. 395-400.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 357.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 257.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 362.

deportare⁸⁹. Același mariaj nepotrivit, contra-naturii, călăi și victime subit reconciliate, descoperit de centrele regionale de informații și în alte regiuni ale Transilvaniei, înfiripase astfel de combinații politice ciudate.

În ce privește obiectivul acțiunii grupului de la Sighet, dacă ne gândim că viitorul politic al Ardealului era încă neclar, este foarte posibil să se încadreze într-una dintre variantele maghiare de ciuntire teritorială a provinciei. Informațiile furnizate ulterior vin să confirme această bănuială.

Fără să fie prea bine pusă în temă cu evenimentele petrecute la Sighet, populația românească, dominantă în mediul rural, a început să se neliniștească atunci când oamenii lui Odoviciuc au început să cutureiere satele județului, unde organizau adunări ad-hoc, în cadrul cărora țineau discursuri cu caracter antiromânesc, iar la urmă solicitau iscălirea unor liste de adeziune la proiectul alipirii Maramureșului la Ucraina Subcarpatică.

Un caz de acest gen a fost pe larg descris în nota informativă din 3 aprilie 1945, deci după revenirea Ardealului la România. Un grup de trei activiști, „(2 bărbați și o femeie, de origine evrei)” – se precizează în document – veniți cu o mașină de la Sighet, au sosit duminică în comuna Borșa, tocmai în momentul când lumea ieșea din biserică, pentru a-i invita pe săteni să participe „la o adunare unde li se vor face comunicări importante”⁹⁰. „După ce s-au adunat în stradă peste 1000 de curioși – se relatează mai departe – cele 3 persoane au ținut discursuri prin care au îndemnat populația să ceară ca județul Maramureș să fie alipit Ucrainei Subcarpatice, în care scop au prezentat locuitorilor niște tabele nominale pentru a le semna”⁹¹. Ca să fie mai credibili, activiștii au început să-și pigmenteze pledoaria cu „argumente” din recuzita bine cunoscutei propagande revizioniste maghiare, „că statul român i-a asuprit pe ardeleni în trecut, iar în prezent nu-i ajută cu nimic”⁹². Din comună nu au subscris decât două persoane la penibilul credențional, „unul cu numele de Jucan și altul cu numele de Ianoș Meșterul din Baia Borșa”⁹³ – se mai precizează în document.

Cum era de așteptat, demersurile oculte nu au întâlnit o prea largă aderență printre maramureșeni, ci au stârnit un val de indignare. În scurtă vreme românii au întocmit la rândul lor un memoriu, întărit de 70.000 de semnături, prin care își revendicau reintegrarea în vechile granițe naționale. Pe data de 5 martie 1945, după ce așteptaseră zadarnic vreun răspuns de la prefectură, s-au hotărât să treacă la fapte concrete. „Văzând că cererile lor rămân fără

⁸⁹ *Ibidem*, f. 257.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 358.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*.

rezultat -- se relatează în raport -- în ziua de 5 martie anul curent, românii înarmați, de pe Valea Izei, Valea Vișeuului, Valea Marei și Valea Tisei, s-au îndreptat spre Sighet pentru a-i înlătura pe conducătorii ruteno-maghiari și a instaura în locul lor elemente românești. S-au adunat astfel un număr de circa 30000 de români maramureșeni înarmați, care se îndreptau spre periferiile Sighetului"⁹⁴.

Speriate, autoritățile din Sighet au convocat la sediul prefecturii mai mulți intelectuali români din oraș, pe care i-au rugat să intervină pe lângă conducătorii coloanelor de maramureșeni pentru a-i lămuri să nu intre în oraș și să se întoarcă la casele lor. Au amenințat apoi că vor cere intervenția armatei sovietice în sprijinul lor. După mai multe ore de discuții, manifestații de pe Valea Izei și Valea Vișeuului au putut fi convinși să se înapoieze la vetrele lor. Din păcate cei de pe Valea Marei și Valea Tisei, care întârziaseră pe drum, neavând cunoștință de negocierile desfășurate s-au apropiat de oraș. Acesta era apărat de un dispozitiv militar, alcătuit din armata și poliția ucraineană. Au urmat incidentele: „*Armata, ca să intimideze, a tras salve în aer. Poliția ucraineană și un evreu din Sighet au tras în mulțime. Au fost 2 morți și mai mulți răniți din partea românilor maramureșeni*”⁹⁵.

În urma incidentelor sângeroase, Odoviciuc a căutat să se pună la adăpostul autorităților ucrainiene. A luat imediat legătura cu membrii „Consiliului Poporului din Ucraina Subcarpatică”, pentru a primi instrucțiuni. A fost sfătuit să organizeze comitete populare în toate satele, pe care să le subordoneze direct „Consiliului Poporului din Ucraina Subcarpatică”. În fruntea acestor structuri a numit -- se plâneau românii maramureșeni -- „*numai unguri, mare parte din ei fiind partizani, care până în zilele trecute au luptat contra armatelor sovietice*”⁹⁶. Cu ajutorul ungarilor s-a trecut la împărțirea pământurilor moșierești, utilizând drept normă de aplicare o hotărâre a „Consiliului Poporului din Ucraina Subcarpatică”.

Odoviciuc a mai decretat că „*pe întreg teritoriul județului Maramureș singurul drapel care poate fi întrebuințat și arborat este al Uniunii Sovietice*” -- și că -- „*numai moneda și bancnotele sovietice și maghiare au putere circulatorie*”⁹⁷.

Atitudinea conducerii Ucrainei Sovietice trădează tendințe expansioniste manifestate de acest stat și în perioada interbelică. După ce fuseseră anexate din trupul Cehoslovaciei teritoriile fostelor comitate Bereg și Ugocea, în logica învingătorului era firesc ca acest rapt să fie completat cu Maramureșul

⁹⁴ *Ibidem*, f. 362.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 337-347.

⁹⁷ *Ibidem*.

românesc. Toate trei regiunile aveau o compoziție etnică multinațională, români, maghiari și slavi. Realizarea unei asemenea structuri teritoriale autonome, în cadrul și sub protecția colosului sovietic, ar fi deschis calea acțiunilor pentru lărgirea ei prin încorporarea ulterioară a „*unor părți din Bihor, Sălaj și Satu Mare*”, plan gândit de guvernării de la Debrețin.

În altă ordine de idei, imixtiunea nepermisă a Ucrainei în treburile Transilvaniei, reprezenta o gravă încălcare a tuturor principiilor de drept internațional și a normelor care reglementau relațiile interstatuale. Nu întâmplător, înainte de a se reîntoarce de la porțile Sighetului, fruntașii din avangarda coloanelor românești au redactat o „moțiune” (proclamație), în care se făcea trimitere la respectarea „*Chartei Atlanticului*”: „*Poporul român din Maramureș, păstori, muncitori, preoți, învățători și funcționari, reprezentați prin delegații lor, deplin împuterniciți, din comunele Borșa, Bocicoiel, Botiza, Cuhea, Dragomirești, Glod, Ieud, Nănești, Oncești, Poienile Glodului, Rozavlea, Săcel, Săliștea de Sus, Slătioara, Sicu, Valea Berbești, Berber, Giulești, Hârnicești, Hoteni, Rona de Jos, Sărăsău, Sat Șugatag, Săpânța, Sârbi, Vad, Valea Porcului, Iapa, orașul Sighet, Vișeu de Sus, Vișeu de Mijloc, s-au adunat într-o mare adunare spre a hotărî asupra soartei sale.*

Întregul popor este convins că lumea ce se creează din frământările războiului de acum, va fi alcătuită pe principiile de libertate și democrație, care au fost concretizate în Charta Atlanticului și reafirmate cu ocazia repetatelor întâlniri ale marilor aliați.

În baza acestor principii, fără de care pacea durabilă și progresul națiunilor nu pot fi asigurate, poporul român, de muncitori și țărani, din Maramureș, în număr de una sută mii suflete, formează majoritatea absolută a locuitorilor din acest județ, crede că este necesar să-și spună azi răspicat părerea asupra felului cum dorește să-și făurească soarta. De aceea, își exprimă voința sa, cuprinsă în următoarele puncte:

1. Poporul român din Maramureș își exprimă nețărmuita sa recunoștință față de glorioasa Armată Roșie și marele ei comandant, Mareșalul Stalin, care ne-a eliberat de sub jugul fascist maghiar;

Poporul român este hotărât a împlini toate condițiile Tratatului de armistițiu încheiat între URSS și România în 12 septembrie 1944, și vrea să ajute din răspuțeri la o cât mai grabnică zdrobire a fascismului german.

2. Noi, poporul român din Maramureș, vrem cu toată tăria să aparținem patriei noastre România, de care am fost ruși în mod mișelesc prin Tratatul de la Viena în 1940. Această voință hotărâtă, de la care nimic nu ne poate îndepărta, am exprimat-o și prin cele 80000 voturi liber subscrise pe declarațiile de unire cu România și prezentate guvernului român.

Aducem omagiu scumpului nostru suveran, Majestatea Sa Regele Mihai I, care împreună cu viteaza noastră armată a determinat revenirea la sânul patriei românești a românilor subjugati de imperialismul germano-maghiar.

3. Poporul român din Maramureș declară că nu recunoaște nici un fel de acțiune care ar tinde la ruperea județului de dincolo de Tisa de la trunchiul Țării românești, căreia îi aparține de drept și de fapt, atât prin anularea Tratatului de la Viena, cât și prin majoritatea locuitorilor români. Orice altă tendință este străină și contrară vieții poporului român din Maramureș.

4. Vrem ca împreună cu frații noștri din statul român să muncim la formarea unei țări bogate, pe principiile de legalitate, ordine, democrație, libertate și bună stare socială, în colaborare sinceră și prietenească cu toate naționalitățile pe care soarta le-a așezat printre noi.

5. Declarăm mai departe că actuala conducere a orașului Sighet și a județului Maramureș, de sub președinția domnului Ioan Odovicuik, nu reprezintă interesele poporului român ce muncește, n-a fost aleasă de el și exercită conducerea și administrarea treburilor publice în mod samavolnic. Declarăm mai departe că această conducere, atât prin persoanele străine de județ, din care este compusă, cât și componența sa antidemocratică, nu garantează executarea întocmai a condițiilor de armistițiu între URSS și România.

Cerem imediata înlăturare a acestei conduceri, atât la județ, cât și la orașul Sighet, și repunerea în funcțiune a reprezentanților poporului român.

6. Cerem ca în baza Tratatului de armistițiu încheiat între aliați și Ungaria, toți funcționarii aduși în ultimii patru ani de administrația maghiară să fie repatriați”⁹⁸.

Luna martie a fost deosebit de bogată în asemenea evenimente tragice. După ciocnirile de la începutul lunii, poliția ucraineană a operat mai multe arestări în rândurile românilor. Apoi, în 12 martie, a fost reeditat marșul spre Sighet, în urma zvonului că în reședința județului ar fi sosit o comisie interaliată pentru a cerceta starea conflictuală ce domnea în județ. „În acest scop – informează centrul de resort din Cluj – românii din toate unghiurile Maramureșului au încercat să vină la Sighet pentru a manifesta și a-și spune doleanțele” – și din nou – „Ungurii și evreii, înarmați, le-au ieșit în cale trăgând în ei”⁹⁹. Bilanțul incidentului a constat în „38 de morți, 13 răniți grav și 28 răniți mai ușor” plus arestarea fruntașilor români „preotul Berinde, Vlad I. Gladi, fost șef de poliție și Vasilescu N., directorul Liceului de Băieți din acea localitate”¹⁰⁰.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem, f. 282.

¹⁰⁰ Ibidem.

Până pe 8 aprilie 1945, numărul celor arestați s-a ridicat la 82. Au fost ridicați și internați îndeosebi intelectualii, cu scopul de a decapita mișcarea națională românească din județ. Se aflau printre cei întemnițați: „*Dr. Petre Mihali, fost prefect, Dr. Eugen Solca, medic, preotul Mihali Vasile, preotul Pop Octavian, învățătorul Roman Dumitru, învățătorul Rednic Ioan, șeful poliției din Sighet, Laslo-Lupuțiu Paul, directorul Liceului "Dragoș Vodă", Iuliu Epure, și țărani Gherea Mihai, Bornea Ștefan, Dragoș Ioan, Ulici Ioan, Pitirici Gheorghe, Andreica Vasile, Stan Ioan, Vancea Gheorghe, Nasui Vasile, Popovici Ioan, Feher Gheorghe, notarul Radu Mihai, Nistor Vasile, avocatul Oros Gheorghe și Oraș Mihai*”¹⁰¹. La penitenciarul din Sighet li s-a aplicat un tratament deosebit de dur, bătăi zilnice și torturi. Locuințele și gospodăriile arestaților au fost jefuite și devastate, iar celor de la sate le-au fost confiscate vitele¹⁰².

Conflictul a atins cote atât de înalte, încât a fost necesară intervenția cadrelor din conducerea centrală a P.C.R.. Vasile Luca este mandatat să se deplaseze în toate cele trei județe din nord-vest pentru a pondera oportunismul manifestat de confracții săi maghiari. La Oradea i-a înlăturat de la conducere pe președintele și vicepreședintele organizației locale a P.S.D., iar la Sighet, l-a eliberat din funcție pe Odoviciuc, uzând de dubla sa calitate de membru în C.C. al P.C.R. și deputat în legislativul R.S.S. Ucraineană.

*   *

*

Ne-am străduit să reconstituim pe baza informațiilor din arhive o imagine cât mai completă și cât mai grăitoare asupra momentului istoric analizat, pornind de la credința că istoria are în primul rând menirea de a supune analizei fiecărei generații fapte, evenimente și modele, pozitive sau negative, spre a trage învățămintele de rigoare.

În prima parte a studiului am prezentat pe scurt contextul internațional defavorabil care a condus România la dezastru în 1940. În același context, ungurii au știut cum să acționeze, și-au ales aliații potriviți și au obținut Transilvania de Nord.

După război, ungurii nu s-au ales cu nici o pierdere teritorială, în vreme ce noi am pierdut Moldova de peste Prut, nordul Bucovinei și Cadrilaterul. Profitând de statutul incert al Transilvaniei, ungurii au intrat în grațiile sovieticilor și au militat consecvent pentru păstrarea acestui teritoriu în mâinile lor, nu de puține ori cu sprijinul unor conaționali de-ai noștri. Din fericire,

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 357.

¹⁰² *Ibidem*.

putem afirma că numărul unor asemenea „derutați ai vremurilor” este puțin numeros. Marea masă a românilor au simțit românește și au acționat în direcția apărării și împlinirii intereselor naționale. Totuși, prezența unor atari cazuri, cum a fost cel al prefectului Clujului, Teofil Vescan, și mai târziu, Virgil Ciacian în Bihor, ori Șuta în Sătmăș, ridică anumite semne de întrebare. Motivația comportării lor poate fi multiplă: căsătorii mixte, oportunism, frustrare, credință oarbă în doctrina marxistă, lichelism? Oricum, majoritatea acestora vor fi sacrificați în următorii ani, pe măsura consolidării poziției comuniștilor români în structurile de stat ale României democrat-populare.

LA CRISE DE „TRANSYLVANIE DE NORD” – AÔUT 1944-MARS 1945 *Résumé*

L'étude essaie de clarifier le problème controversé de „Transylvanie de Nord”, territoire roumain perdu en 1940 en fâveur d'Hongrie, grace du Diktat de Vienne, instrumenté par Musolini et Hitler.

Apris l'élîberation de cette province, dans l'automne de l'année 1944, par les armées roumaines et soviétiques, les hongrois ont mis en application une série de stratégies afin de mentenir l'Ardeal entièrement ou seulement une partie. En ne pouvant pas faire acela, ils ont essayé obtenir l'autonomie de l'Ardeal meme sons la forme d'une république en Unione SoviEtique.

Dans les meme conditions Ukraine a essayé l'annexion de la région Maramureș et Jugoslavie a forcé l'incorporation de Banat.